

побачив світ у Парижі 1788 р. Повніша редакція промови міститься в „Історії русів“. Хоч питання про автентичність промови понині залишається об'єктом гострих суперечок, перед нами справжній маніфест козацько-старшинського автономізму і водночас яскравий звинувальний акт на адресу російського царату, співзвучний настроям патріотично налаштованих верств українського суспільства, які вбачали в особі П. Полуботка національного героя. Тому-то вона користувалася неабиякою популярністю і в наступні часи.

Навесні 1724 р. справу П. Полуботка і його однодумців було передано на розгляд Вишнього суду, але головний винуватець занедужав. Переповідають, що Петро I надіслав лікаря до гетьмана, але останній відмовився від його послуг: „Нащо мені життя, коли не можу бути корисним Вітчизні“. Про це донесли цареві, і він нібито особисто відвідав в'язня, але той залишився непохитим: „Ні, государю, ти не в змозі вже повернути мені життя, яке згасає. Скоро Петро і Павло постануть на одній дошці перед Богом, і він розсудить діла їхні“. Пророцтво збулося, 18 грудня 1724 р. помер Павло Полуботок у Петропавловській фортеці, а через місяць пішов з життя і Петро I.

Смерть царя врятувала інших бранців від неминучої розправи. 6 лютого 1725 р. вони були звільнені.

Боротьба П. Полуботка та його однодумців проти Малоросійської колегії об'єктивно набувала загальнодержавного характеру. Проте роз'єднане соціальними суперечностями, на яких вправно грали російські урядовці, українське суспільство виявилось нездатним згуртуватися навколо національно-державницької ідеї. Навіть панівна верства Гетьманщини козацька старшина, стероризована Петром I, часто-густо відмовляла П. Полуботкові у безпосередній підтримці. У перспективі це коштувало старшинській верстві втрати її позиції у політичному житті краю, власного соціально-культурного обличчя.

За тих умов консолідуючу роль могло зіграти православне духовництво, але й воно в особі вищих ієрархів, як-от Феофан Прокопович, втратило смак до самостійного історичного буття, пішло служити Росії. Це й зумовило поразку Павла Полуботка, як незадовго перед тим й Івана Мазепи.

На могилі козацько-старшинського автономізму виросло згодом отруйне зілля „малоросійства“. Рецидиви цієї небезпечної хвороби і нині становлять реальну загрозу для України.

Водночас нарис нагадує, що Павло Полуботок, як і Іван Мазепа, своїми ділами, боротьбою та подвигом під кінець життя заповів нащадкам, що Україна в образі своїх кращих синів уміла не лише схилитися перед поневолювачами, але й боротися з ними, не рахуючись ні з мастками, ні з життям. Вони поклали у землю кожен своє добірне зерно — зерно волі нашої, і завдяки їм воно постійно проростає протягом століть.

Розглянутий нами нарис Олександра Коваленка будить думку, застерігає.. І в цьому його цінність.

Іван БУТИЧ

Між двох вогнів. Друга половина XVI — перша половина XVII ст. / Упорядкування і передмова І. О. Ворончук.— К.: Україна, 1996.— 413 с.

У першій половині 1996 р. в серії „Історія України в прозових творах та документах“ з'явилася чергова книга, що включає художні твори і документи про важливі події і явища культурного процесу в Україні кінця XVI — першої

половини XVII ст. Відкривається видання змістовною передмовою „Слово до читача“ Ірини Ворончук. До книги увійшли:

1. Роман „Сагайдачний“ Данила Мордовцева, якого Михайло Грушевський назвав „Нестором українського письменства“. У творі змальовано похід запорожців під проводом гетьмана Петра Сагайдачного на турецьку фортецю Кафу, нинішню Феодосію. Козаки тоді визволили кілька тисяч невільників. Друкується за виданням: Мордовцев Данило. Сагайдачний: Повісті та романи.— Львів, 1989.

2. Повість „Гулевичівна“ Юрія Колісниченка та Сергія Плачинди. Вона відтворює образ української шляхтянки Гальшки Гулевичівни, яка уособлює тих українських жінок-патріоток, котрі дбали про піднесення національної освіти і культури. Коштом своїх володінь на Подолі в Києві вона сприяла заснуванню Київсько-Богоявленського братства й школи при ньому для дітей усіх верств. Злившись з Лаврською школою (1632), заснованою Петром Моголою, поклала початок Київській академії — першій вищій школі в Україні і Східній Європі, яка об'єднала навколо себе відомих культурно-освітніх діячів, учених, літераторів. Друкується за виданням: Колісниченко Ю. Я., Плачинда С. П. Неопалима купина.— К., 1968.

3. Розвідка „Культурно-національний рух в Україні. Острозька академія“ Михайла Грушевського, яка вперше була прочитана 1908 р. у Києві. 1909 р. її надрукував „Літературно-науковий вісник“, а в 1912 р. вона вийшла окремим виданням. У цій праці висвітлюються прояви культурного і національного життя українського суспільства, які заклали підвалини національного відродження України. Друкується за виданням: Грушевський Михайло. Культурно-національний рух в Україні в XVI—XVII віці.— Київ; Львів, 1912.

4. Нарис „Братства і просвіта в Україні“ Бориса Грінченка, видатного просвітителя, письменника і громадського діяча, який 1894 р. організував перше в Україні народне видавництво, що здійснило 45 народно-просвітніх видань тиражем близько 200 тисяч примірників. Більшість цих книг написав або підготував сам Борис Грінченко зі своєю дружиною Марією Загірною. Останні роки життя (1906—1910) Б. Грінченко присвятив створеному ним товариству „Просвіта“, яке ставило за мету видання матеріалів з українознавства. За чотири роки видавництво випустило 36 книг для народу, серед яких була і названа вище розвідка Б. Грінченка під заголовком „Братства і просвітня справа на Україні за польського панування до Богдана Хмельницького“ (1907), де показана роль братства у розвитку народної освіти XVI—XVII ст. Друкується за виданням: Братства і просвітня справа на Україні за польського панування до Богдана Хмельницького / Написав Б. Грінченко.— К., 1907.

5. Дисертація „Іван Вишенський і його твори“ Івана Франка (Вступ і III розділ). І. Вишенський — письменник і православний полеміст з Судової Вишні — завжди привертав увагу дослідників. Його твори, яких відомо 16, відзначаються не лише винятковим літературним талантом автора, але й своєрідною позицією. Учений не обмежувався боротьбою з католицизмом та унією. Виходячи зі засад візантійського аскетизму, він гостро критикував увесь тодішній церковний і світський лад. Друкується за виданням: Франко Іван. Зібрання творів: У 50 т.— Т. 30: Дослідження. Статті. Матеріали. Іван Вишенський і його твори.— К., 1981.

6. Нарис „Князь Костянтин Костянтинович Острозький“ Миколи Костомарова вперше опублікований 1873 р. у першому томі „Руської історії в життєписах її

найвизначніших діячів". Двічі (1876 і 1918) друкувався у Львові українською мовою. Друкується за виданням 1918 р.

7. Нарис „Київський митрополит Петро Могила“ Миколи Костомарова вперше надрукований 1874 р. у четвертому випуску „Руської історії у життєписах її найвизначніших діячів“. Двічі (1876 і 1918) друкувався українською мовою. Друкується за виданням 1918 р.

8—10. Історичні пам'ятки: Львівський літопис; Острозький літописець; Густинський літопис. Перші дві пам'ятки друкуються за виданням: Бевзо О. О. Львівський літопис. Острозький літописець.— К., 1971. Густинський літопис — за виданням: Українська література XVII ст.— К., 1987.

Завершується видання короткими примітками.

Іван БУТИЧ

Czesław Partacz. Od Badeniego do Potockiego. Stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888—1908.— Toruń: Wyd-wo „Adam Marszałek“, 1996.— 280 s.

У польській історіографії це вже друга монографія, спеціально присвячена польсько-українським стосункам наприкінці XIX — на початку XX ст. Перша, що належить перу Яна Грухали, з'явилася ще 1988 р. під назвою „Rząd austriacki i polskie stronnictwa polityczne w Galicji wobec kwestii ukraińskiej“ (Katowice, 1988). Написана на основі повідомлень віденських архівів, ця праця має чималу наукову вартість. На жаль, з незрозумілих причин монографія Я. Грухали мало відома не тільки в середовищі українських, але й польських істориків (її примірник, скажімо, відсутній у збірках такої поважної установи, як Ягеллонська бібліотека у Кракові).

Книга Ч. Партача не охоплює всіх ракурсів польсько-українських стосунків. Як стверджує сам автор, завданням монографії є „спроба демонстрації еволюції українських прагнень і вимог, а також можливостей їх задоволення крайовою владою“ (С. 8).

Робота написана передусім на основі повідомлень галицької преси, а також відомостей, почерпнутих з рукописних збірок Польщі. Використано й окремі документи з Центрального державного історичного архіву України у Львові.

На змісті книги явно позначився вплив одного з найзаслуженіших і, здається, найпопулярнішого сьогодні у Польщі знавця нової історії Галичини Генрика Вершицького.

Загальна концепція монографії виглядає наступним чином. Автор починає розповідь Вступом, у якому подає статистичні відомості, стисло характеризує українське національне відродження та польсько-українські стосунки в Галичині у XIX ст. Після цього переходить до угоди 1890—1894 рр., а закінчує розповідь вбивством намісника графа А. Потоцького українським студентом М. Січинським. Таким чином, частину заголовка монографії „від Бадені до Потоцького“ слід трактувати ще й як „від порозуміння до конфронтації“.

„Чи можливе було в тодішніх умовах тривале польсько-українське порозуміння? — запитує Ч. Партач.— Напевно ні! За Австрії тривале порозуміння між